

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

П'яте видання

Київ «Каравела» 2017

УДК 159.922.6(075.8)
ББК 88.8я73
В 43

Рекомендовано
Міністерством освіти та науки України
(лист №1.4/18-Г-677 від 07.08.2006 р.)

Рецензенти:

Чепелєва Н. В.,

член-кореспондент АПН України,
доктор психологічних наук, професор.

Титаренко Т. М.,

доктор психологічних наук, професор.

Пов'якель Н. І.,

доктор психологічних наук, професор.

В43 Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібн. – 5-те вид. /
О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.:
Каравела, 2017. – 400 с.

ISBN 978-966-8019-64-4

У навчальному посібнику на основі досягнень психологічної науки систематизовано і представлено найновіші відомості з вікової і педагогічної психології.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, вчителів, вихователів, практичних психологів, соціальних працівників, батьків та широкого кола читачів.

УДК 159.922.6(075.8)
ББК 88.8я73

Автори:

**О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук, І.С. Булах,
Т.М. Зелінська, С.О. Ставицька, Н.В. Співак, Т.М. Лисянська,
Н.П. Зубалій, Л.М. Зінченко, Н.Д. Абрамян, О.Г. Артемчук**

ISBN 978-966-8019-64-4

© О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська,
З.В. Огороднійчук та ін., 2017
© Видавництво «Каравела», 2017

ЗМІСТ

Вступ	5
I. ПРЕДМЕТ ВІКОВОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	6
1. Предмет вікової психології	6
2. Предмет педагогічної психології	8
3. З історії вікової і педагогічної психології	13
II. МЕТОДИ ВІКОВОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	39
1. Класифікація методів	39
2. Емпіричні методи	42
3. Інтерпретаційні методи	50
III. ПРОБЛЕМА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ	54
1. Загальне поняття про психічний розвиток	54
2. Основні теорії психічного розвитку дитини	57
3. Психічний розвиток і навчання	72
IV. ПСИХОЛОГІЯ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА	86
1. Психологія немовлячого періоду	86
2. Ранній вік (2–3 рік життя)	99
3. Дошкільний вік	106
V. МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК	116
1. Розвиток молодшого школяра	116
2. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання	118
3. Вступ дитини до школи	119
4. Загальні психологічні особливості молодших школярів	120
5. Характерні особливості учбової діяльності молодшого школяра	122
6. Формування в учнів молодших класів умінь вчитись	127
7. Вплив батьків на успіхи у навчанні дітей	128
8. Розвиток пізнавальних процесів у молодших школярів	128
9. Формування особистості молодшого школяра	142
VI. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	151
1. Загальна характеристика підліткового віку	151
2. Розвиток вищих психічних функцій у підлітковому віці	156
3. Особливості взаємин і спілкування підлітків з дорослими та однолітками	169
4. Соціальна ситуація особистісного зростання сучасного підлітка	179
VII. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	199
1. Загальна характеристика юнацького віку	199
2. Соціальна ситуація розвитку юнацтва. Криза юнацького віку та особливості її перебігу	201
3. Проблема провідної діяльності в юнацькому віці	205

4. Характеристика пізнавальної сфери та розвиток вищих психічних функцій в юнацькому віці	211
5. Особливості розвитку особистості у ранньому юнацькому віці	218
6. Проблема сенсу життя в ранньому юнацькому віці	230
7. Формування концепції індивідуального сенсу життя та духовна самосвідомість особистості	233
VIII. ВІК ДОРОСЛОСТІ	244
1. Анатомо-фізіологічні особливості періоду дорослості	246
2. Розвиток психічних процесів в період дорослості	250
3. Психосоціальний розвиток дорослих	254
4. Кризи віку дорослості	257
IX. ПОНЯТТЯ ПРО УЧІННЯ. УЧБОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОДНА З ФОРМ УЧІННЯ	262
1. Історія психології учіння	267
2. Види учіння та структура учбової діяльності учнів	273
3. Процес засвоєння як зміст учбової діяльності учнів	280
4. Особливості оволодіння учнями учбовою діяльністю	283
5. Вміння самостійно вчитися	287
6. Неуспішність, її причини та запобігання	289
X. ПСИХОЛОГІЯ НАВЧАННЯ	296
1. Поняття про навчання та його психологічні механізми	296
2. Психологічний погляд на дидактичні принципи	299
3. Теорії навчання	300
4. Класифікація навчання	311
5. Моделі навчання	314
6. Психологічні основи змісту навчання	315
7. Управління процесом навчання	316
8. Психологічний аналіз уроку	334
XI. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ	340
1. Загальне поняття про психологію виховання. Предмет і завдання психології виховання	340
2. Виховання як формування цілісної особистості	349
3. Поняття про моральність	358
4. Вікові аспекти виховання	370
5. Психологічні особливості виховання дітей з асоціальною поведінкою	378
XII. ПСИХОЛОГІЯ ВЧИТЕЛЯ	382
1. Загальна характеристика педагогічної діяльності	382
2. Здібності в структурі суб'єкта педагогічної діяльності	384
3. Структура педагогічних здібностей	386
4. Характеристика основних функцій та педагогічних умінь	388
5. Стили педагогічної діяльності	392
6. Психологічний аналіз уроку в діяльності вчителя	396

ВСТУП

Навчальний посібник «Вікова і педагогічна психологія» розрахований, перш за все, на викладачів і студентів педагогічних вищих навчальних закладів, а також може бути корисним всім, хто хоче розширити і поглибити свої знання з цих галузей психології.

У пропонованому посібнику систематизовано і представлено найновіші відомості з вікової і педагогічної психології, необхідні майбутньому вчителю, вихователю, психологу, соціальному працівнику. Його необхідність викликана відсутністю новітніх підручників українською мовою, які б враховували не лише світові, але й вітчизняні досягнення з проблем розвитку, навчання та виховання. При викладі матеріалу ми прагнули дотримуватися принципу історизму та біогенетичного підходу.

Ми дещо змінили структуру викладу програмного матеріалу порівняно з попередніми підручниками та посібниками. Новітні дані включено в зміст більшості традиційних тем. Окрім того, абсолютно новими є в посібнику теми: «Розвиток вікової і педагогічної психології в Україні», де значне місце відводиться внеску в ці галузі викладачів кафедри психології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, яка створювалась і розвивалась Г.С. Костюком, Д.Ф. Ніколенком, О.В. Скрипченком та іншими корифеями вітчизняної психології; «Психологія дорослості та геронтопсихологія», які несправедливо пропускalisя в попередніх підручниках і не розглядалися як своєрідні вікові етапи в розвитку людини.

Проблеми педагогічної психології аналізуються нами на основі особистісно-діяльнісного та вчинкового підходів в загальному контексті основних тенденцій розвитку сучасної освіти в Україні.

Працюючи над посібником, ми ставили за мету допомогти студентам педагогічних закладів розібратись в широкому спектрі наукових знань, підходів, точок зору, концепцій і теорій, а також тих можливих труднощів, з якими вони можуть зіткнутись в майбутній професійній діяльності.

У написанні посібника брали участь: доктор психологічних наук О.В. Скрипченко (розділи I і IV), кандидати психологічних наук О.Г. Артемчук, Н.Д. Абрамян (розділ II), Л.В. Долинська (розділ III), З.В. Огороднійчук (розділ V), доктор психологічних наук І.С. Булах (розділ VI), кандидат психологічних наук Т.М. Зелінська, доктор психологічних наук С.О. Ставицька (розділ VII), старший викладач Н.В. Співак (розділ VIII), кандидати психологічних наук Т.М. Лисянська (розділи IX, X), Н.П. Зубалій (розділ XI), Л.М. Зінченко (розділ XII).